

KENNISCENTRUM
KUSTTOERISME

Toerisme en vrijetijdsgedrag in de Zuidwestelijke Delta

inzicht in recreatiebehoefte
en meekoppelkansen

Colofon

Dit is een onderzoek van ANWB en HZ kenniscentrum Kusttoerisme. Het is mede geïnitieerd door WWF (World Wide Fund for Nature) en gefinancierd door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

© 2022, ANWB en HZ Kenniscentrum Kusttoerisme

Bij het samenstellen van deze publicatie is de grootste zorgvuldigheid betracht. ANWB en HZ Kenniscentrum Kusttoerisme zijn echter niet aansprakelijk voor enige directe of indirecte schade als gevolg van de aangeboden informatie in deze publicatie.

ANWB

Afdeling ANWB Maatschappelijk
Postbus 93200, 2509 BA Den Haag
www.anwb.nl

HZ Kenniscentrum Kusttoerisme
p/a HZ University of Applied Sciences
Postbus 364, 4380 AJ Vlissingen
www.kenniscentrumtoerisme.nl

Auteurs

Janique Huijbregts, ANWB
Iris Welvaarts, ANWB
Diana Korteweg Maris, HZ Kenniscentrum Kusttoerisme
Daniek Nijland, HZ Kenniscentrum Kusttoerisme
Sophie Adriaanse, HZ Kenniscentrum Kusttoerisme

Fotografie

Foto voorzijde: IVN Natuureducatie

Grafische vormgeving

Kees Hoendervangers, www.dtp-plus.nl

Inhoud

1. Aanleiding en doel van het onderzoek	1
Gebiedsagenda 2050 als basis voor Zuidwestelijke Delta in transitie.	1
Natuur en landschap als belangrijke bron van welvaart onder druk	1
Duurzame ontwikkeling vraagt om meer aandacht voor recreatie in gebiedsopgaven	2
Onderzoek geeft inzicht in toekomstige recreatiebehoeften en meekoppelkansen	2
Vijf onderzoeksvragen	3
Leeswijzer.	3
2. Afbakening, doelgroep en aanpak van het onderzoek	4
Zuidwestelijke Delta bestaat (delen van) drie provincies	4
Doelgroep bestaat uit inwoners én bezoekers	5
Combinatie van onderzoeksmethoden.	5
3. Resultaten	7
Volop vrijetijdsaanbod in de Zuidwestelijke Delta	7
Vrijetijdsaanbod vindt gretig aftrek	9
Behoefte aan buitenrecreatie neemt toe en vrijetijdsgedrag verandert.	13
Synthese en reflectie van stakeholders	19
4. Aanbevelingen: ‘gouden regels’ voor benutten van recreatieve meekoppelkansen en bouwstenen voor versterken beleving	21
Gouden regels voor het benutten van recreatieve meekoppelkansen	23
Bouwstenen voor versterken recreatieve beleving	33

Bijlage 1: Deelnemers werksessie

Bijlage 2: Leefstijlvinder

Bijlage 3: Literatuuronderzoek

Bijlage 4: Ledenonderzoek ANWB

Bijlage 5: Samenvatting interviews 18-35 jarigen

Bijlage 6: Onderzoeksrapport interviews 18-35 jarigen deel 1

Bijlage 7: Onderzoeksrapport interviews 18-35 jarigen deel 2

Aanleiding en doel van het onderzoek

Gebiedsagenda 2050 als basis voor Zuidwestelijke Delta in transitie

De Zuidwestelijke Delta staat de komende jaren voor uitdagende opgaven op het gebied van economie, waterveiligheid, zoetwater en natuur. Thema's als klimaatadaptatie, energietransitie en circulaire economie spelen een steeds grotere rol in deze opgaven. Daarom hebben het Gebiedsoverleg Zuidwestelijke Delta en het Rijk, samen met belanghebbenden, een Gebiedsagenda Zuidwestelijke Delta 2050 opgesteld. De Gebiedsagenda geeft een doorkijk tot 2050 en moet in beeld brengen wat de prangende kwesties zijn die partijen met elkaar de komende 15 jaar gaan aanpakken. Het resultaat is een integraal langetermijnperspectief voor de ontwikkeling van de Zuidwestelijke Delta, inclusief een kennis- en innovatieprogramma en een oriënterende uitvoeringsagenda.

Natuur en landschap als belangrijke bron van welvaart onder druk

Natuur en landschap vormen een belangrijke bron van welvaart in de Zuidwestelijke Delta. Veel ondernemers en banen in het vrijetijd domein, maar ook het vestigingsklimaat voor burgers en bedrijven, drijven op de aantrekkingskracht van het landschap. Uit onderzoek in Zeeland blijkt bijvoorbeeld dat het beleven van natuur en landschap voor veel bezoekers één van de belangrijkste motieven is om hun vakantie of vrije tijd in de provincie door te brengen¹ en dat inwoners het landschap, de natuurlijke omgeving en de recreatiemogelijkheden als belangrijke positieve factoren voor de leefbaarheid beschouwen². Ondertussen staan dat landschap en die natuur onder druk, onder andere als gevolg van de ruimtebehoefte voor woningbouw, bedrijvigheid, energietransitie en

1 NBTC Holland Marketing (2019). Kustmonitor

2 ZB Planbureau (2021). Zeeland nu en in de toekomst: een inwoneronderzoek in het kader van de Zeeuwse Omgevingsvisie.

toerisme. Ook de benodigde maatregelen voor klimaatadaptatie zullen extra ruimte vragen. De arealen karakteristieke landschappen zoals strand, platen en gorzen nemen mogelijk af, andere natuurlijke landschappen zijn al ver teruggedrongen in areaal. Dat zet ook de toegankelijkheid van het gebied onder druk, omdat er een spanning ontstaat tussen natuur en benodigde rust enerzijds en recreatief medegebruik anderzijds.

Duurzame ontwikkeling vraagt om meer aandacht voor recreatie in gebiedsopgaven

De transitieopgaven leggen een grote claim op de ruimte en het aanpakken ervan gaat gepaard met grootschalige ingrepen in natuur en landschap. Voor een duurzame ontwikkeling van de delta is het essentieel dat de aantrekkingskracht van dit landschap hierdoor niet verloren gaat. Sterker nog: ingrepen kunnen juist worden ingezet om de aantrekkelijkheid en gebruiksmogelijkheden van natuur en landschap verder te versterken, als daar goed over na wordt gedacht. Om deze belangrijke bron van welvaart ook in de toekomst te behouden, pleiten wij ervoor dat de behoeften en wensen van inwoners en bezoekers op het gebied van recreatie hierbij goed worden meegenomen.

Onderzoek geeft inzicht in toekomstige recreatiebehoeften en meekoppelkansen

ANWB en HZ Kenniscentrum Kusttoerisme willen de regio graag op weg helpen om recreatie nadrukkelijker een plek te geven in (transitiegerelateerde) gebiedsopgaven. Daarom hebben we onderzoek gedaan naar de recreatiebehoeften van huidige en toekomstige gebruikers en vervolgens een vertaling gemaakt naar meekoppelkansen voor recreatie bij ruimtelijke ingrepen, die de Zuidwestelijke Delta kan inzetten om op die behoefte in te spelen. Dit onderzoek is gefinancierd door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Vijf onderzoeksvragen

Het onderzoek geeft antwoord op de volgende vragen:

- 1 Wat weten we over het huidige vrijetijdsaanbod en het vrijetijdsgedrag in de Zuidwestelijke Delta?
- 2 Welke economische waarde heeft buitenrecreatie / recreatie in de natuur voor het gebied?
- 3 Welke behoeften en voorkeuren hebben toekomstige generaties op het gebied van voorzieningen en activiteiten, met name in de natuurlijke omgeving bij een bezoek aan de Zuidwestelijke Delta?
- 4 Tot welke aanbevelingen (gouden regels) voor het benutten van meekoppelkansen voor recreatie in gebiedsopgaven leiden deze inzichten?
- 5 Van welke bouwstenen kan in de praktijk gebruik worden gemaakt (voorbeelden) voor het beleefbaar en recreatie-inclusief maken van natuur en landschap?

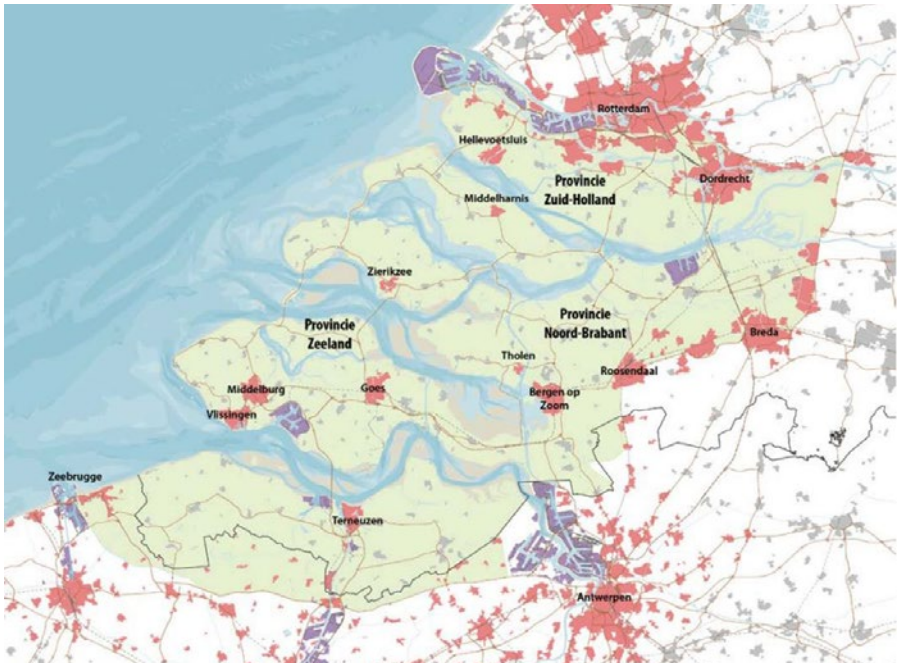
Leeswijzer

In hoofdstuk 2 beschrijven we kort de aanpak van het onderzoek. Hoofdstuk 3 gaat in op de resultaten van de verschillende deelonderzoeken, waarmee we onderzoeksvraag 1, 2 en 3 beantwoorden. Hoofdstuk 4 bevat de aanbevelingen en bouwstenen, oftewel de antwoorden op onderzoeksvraag 4 en 5.

Afbakening, doelgroep en aanpak van het onderzoek

Zuidwestelijke Delta bestaat (delen van) drie provincies

De Zuidwestelijke Delta bestaat uit Zeeland, de Zuid-Hollandse eilanden (Goeree-Overflakkee, Voorne-Putten en Hoeksche Waard) en het westelijk deel van Noord-Brabant. Zie figuur 2.1.

Figuur 2.1 Afbakening onderzoeksgebied (bron: Gebiedsagenda Zuidwestelijke Delta 2050)

Doelgroep bestaat uit inwoners én bezoekers

Het onderzoek richt zich zowel op inwoners als (potentiële) bezoekers van de Zuidwestelijke Delta. Voor een toekomstbestendige delta is het van belang te kijken naar leeftijdsgroepen die in die toekomst een relevant deel van de samenleving vormen. Daarom zoomen we binnen het onderzoek wat verder in op de leeftijdsgroep 18 tot 35-jarigen. De recreatievoorkeuren die zij nu hebben, zullen zij voor een groot deel meenemen als zij ouder worden: alhoewel recreatiegedrag voor een deel zal veranderen naarmate men ouder wordt, zullen motivatie en wat men daarbij belangrijk vindt grotendeels hetzelfde blijven. Door de voorkeuren van deze leeftijdsgroep te vergelijken met oudere leeftijdsgroepen, kunnen we aanbevelingen doen voor een toekomstbestendige inrichting van het landschap en de veranderingen die plaats moeten vinden om in te spelen op de wensen en voorkeuren van toekomstige generaties.

Combinatie van onderzoeksmethoden

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen hebben we gebruik gemaakt van verschillende soorten onderzoek.

- a. Met behulp van **literatuuronderzoek** hebben we inzicht gekregen in:
  - het huidige recreatieve aanbod en huidige gebruikersgroepen in de Zuidwestelijke Delta. Het aanbod van verblijfsaccommodaties (en concentraties) daarin en aanwezige recreatieve voorzieningen zijn een bepalende factor in de spreiding van het recreatieve gebruik van natuur en landschap, het is daarom van belang om dit inzichtelijk te maken. Daarnaast wordt inzicht geboden in de huidige omvang van toerisme en recreatie in de regio.
  - de economische en maatschappelijke waarde van de toeristisch-recreatieve sector als geheel en van buitenrecreatie / recreatie in de natuur specifiek.
  - prognoses voor de bevolkingssamenstelling in de Zuidwestelijke Delta. Uit bestaand onderzoek naar vrijetijdsgedrag blijkt dat inwoners veelal de meest intensieve gebruikers zijn van het landschap en de recreatiemogelijkheden. Daarom is het van belang om te kijken naar de toekomstige bevolkingssamenstelling in de regio, omdat dit mede bepalend is voor de behoefte aan natuur, landschap en recreatie.
- b. De wensen en behoeften van huidige en toekomstige gebruikers hebben we in beeld gebracht door middel van een **enquête** onder het ANWB Ledenpanel

- en **interviews** met de leeftijdsgroep 18-35 jarigen (uitgevoerd door HZ studenten).
- c. Tijdens een **werksessie** met projectpartners, stakeholders en HZ studenten, hebben we de onderzoeksresultaten gepresenteerd en geïntegreerd en verkend welke recreatieve meekoppelkansen hier uit volgen. Een overzicht van de deelnemers vindt u in bijlage 1. Tijdens een deel van de werksessie zijn we uiteengegaan in groepjes om meekoppelkansen per deelregio in beeld te brengen. Alhoewel daaruit interessante ideeën naar voren zijn gekomen, waren de meekoppelkansen nog niet zo concreet. Daarom hebben we ervoor gekozen om in hoofdstuk 4 de meekoppelkansen voor de regio als geheel te beschrijven en niet in te gaan op specifieke koppelkansen voor voorbeeldgebieden of deelregio's.

Natuur en landschap als recreatie-omgeving

Natuur en landschap behoren tot de belangrijkste redenen om in een bepaald gebied vakantie of vrije tijd door te brengen. Dit is het meest zichtbaar bij activiteiten die in vrijetijdsonderzoek vaak 'buitenrecreatie' worden genoemd: wandelen en fietsen voor plezier, recreëren (zonnen, zwemmen, luieren, picknicken) toeren met de auto of motor en tochtjes met de rondvaartboot. Deze activiteiten worden bij uitstek ondernomen om het landschap te beleven. In dit onderzoek wordt daarom vaak ingezoomd op 'buitenrecreatie' als vrijetijdsactiviteit om de relatie tussen landschap en recreatie te duiden. Ook bij vakanties spelen natuur en landschap een grote rol, daarom wordt in dit onderzoek ook de totale omvang van toerisme en recreatie getoetst.

Resultaten

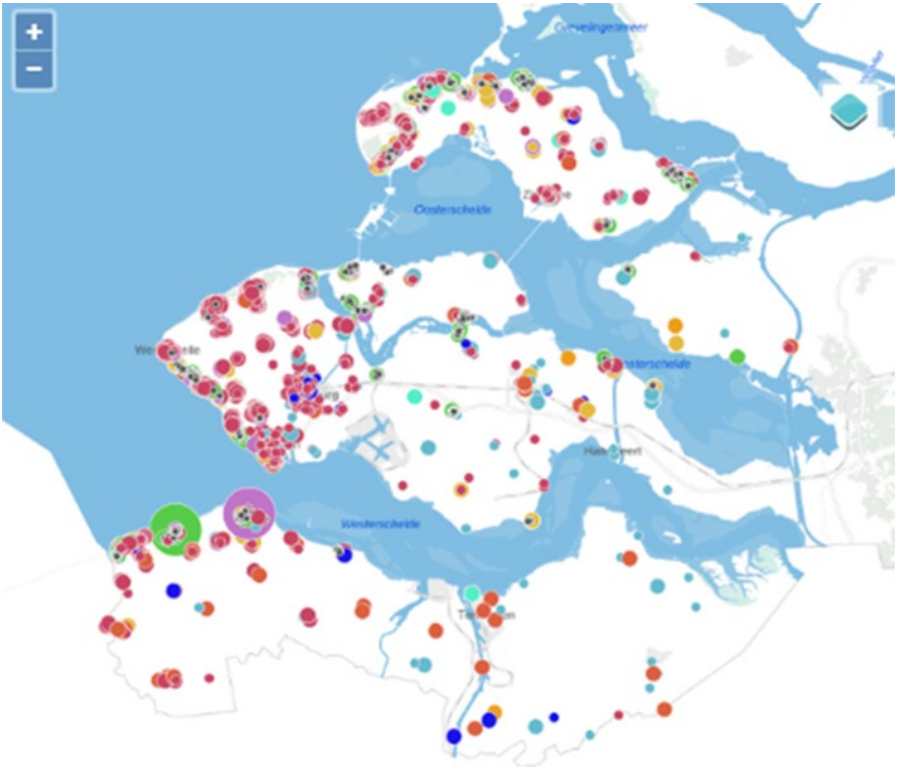
In dit hoofdstuk zetten we de belangrijkste onderzoeksresultaten op een rij. In bijlage 3 t/m 7 zijn de volledige onderzoeksrapporten van de deelonderzoeken opgenomen.

Volop vrijetijdsaanbod in de Zuidwestelijke Delta

- Er is volop **natuur en cultuurhistorie** te vinden in het Zuidwestelijke Delta-gebied. Denk hierbij aan de vele stranden en duingebieden, natuurgebieden als Nationaal Park De Biesbosch, Nationaal Park Oosterschelde, het eiland Tiengemeten, het Verdrongen Land van Saeftinghe, de Slikken van Voorne, vogelreservaat Scheelhoek en boswachterij Westenschouwen. Op het gebied van cultuurhistorie kent de regio volop monumentale stadjes en steden als Middelburg, Veere, Brielle, Willemstad en Bergen op Zoom en ook ander erfgoed zoals verdrongen dorpen en de Zuiderwaterlinie.
- De Zuidwestelijke Delta biedt veel **mogelijkheden om te fietsen en wandelen**. Er zijn duizenden kilometers aan wandelpaden en een uitgebreid fietsknooppuntennetwerk. De kwaliteit van de voorzieningen is hoog. Zo is Zeeland in 2019 opnieuw benoemd tot 5-sterren fietsprovincie door het Landelijk Fietsplatform. Dit is het hoogst haalbare niveau voor een fietsprovincie. De kwaliteit van het fietsknooppuntensysteem, het onderhoud van het netwerk, de toegankelijkheid van de route informatie en de vele fietscafés langs de routes zijn daarbij doorslaggevend.
- Volgens het CBS telde West-Brabant in september 2021 22.207 **toeristische slaappleaatsen** en Zeeland 147.386. In werkelijkheid zijn dit er veel meer, zo becijferde HZ Kenniscentrum Kusttoerisme alleen al voor Zeeland een totaal van circa 340.000 bedden³. Daarnaast blijkt uit eenzelfde inventarisatie dat er op Goeree-Overflakkee in 2021 12.100 toeristische eenheden waren (en naar schatting ongeveer 4 à 5 keer zoveel slaappleaatsen) en uit onderzoek van ZKA dat er in de Hoeksche Waard in 2020 2.700 eenheden met

3 Het CBS telt namelijk alleen bedrijfsmatig geëxploiteerde accommodaties mee en bijvoorbeeld geen particuliere verhuur en accommodaties van vaste gasten zoals stacaravans, ligplaatsen en tweede woningen.

9.600 slaappleaatsen waren. Voor Voorne-Putten zijn geen gegevens over het aantal eenheden en slaappleaatsen bekend. Het verblijfsaanbod concentreert zich vooral langs de kust, in de (historische) kernen en op de grens van land en water. Figuur 3.1 illustreert deze situatie voor Zeeland.

Figuur 3.1 Spreiding van het verblijfsaanbod in Zeeland (bron: Kenniscentrum Kusttoerisme)

Vrijetijdsaanbod vindt gretig aftrek

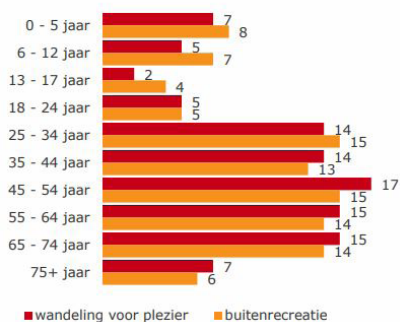
- In 2018 ondernamen Nederlanders maar liefst 3,7 miljard **vrijtjdsactiviteiten buiten de eigen woning**. Dit komt neer op gemiddeld 268 activiteiten per persoon per jaar, waarvan 83 activiteiten buitenrecreatie en 117 activiteiten sport en sportieve recreatie (zowel binnen als buiten).⁴
- Activiteiten die onder buitenrecreatie vallen zijn al jaren de meest ondernomen uithuizige vrijetijdsactiviteiten onder Nederlanders, gevolgd door sport en sportieve recreatie. Maar liefst **88% van de Nederlanders doet aan buitenrecreatie** en 64% aan sport en sportieve recreatie. Deze typen activiteiten beslaan het merendeel van de top 10 meest ondernomen uithuizige vrijetijdsactiviteiten (zie figuur 3.3).⁴
- Inzoomend op het cluster buitenrecreatie is te zien dat een **wandeling voor plezier veruit de meest ondernomen activiteit** is (65%). In 2018 werden er ruim 423 miljoen wandelingen gemaakt. Ook recreëren (zonnen, luieren, barbecueën, picknicken, e.d.) werd ruim 201 miljoen keer gedaan. Een fietstocht voor plezier werd ruim 190 miljoen keer ondernomen.⁴
- Eigen inwoners zijn vrijwel altijd de belangrijkste doelgroep: zo'n 66% van de buitenrecreatie-activiteiten vindt plaats in de **directe woonomgeving**, binnen 20 km van huis.⁴
- Naast eigen inwoners, zijn ook **dagbezoekers** van buiten de regio een belangrijke doelgroep voor de Zuidwestelijke Delta. Vanuit eigen land komen vooral veel dagbezoekers uit de zuidelijke Randstad en de Brabantse steden. Over buitenlandse dagbezoekers is weinig cijfermateriaal beschikbaar, maar bekend is dat er veel dagbezoek vanuit Vlaanderen plaatsvindt en in mindere mate ook vanuit Duitsland.
- Als we kijken naar **leeftijdsgroepen** dan zien we dat ouderen relatief veel fietsen en jongeren relatief veel recreëren (zonnen, luieren, barbecueën, picknicken, e.d.), zie figuur 3.3.⁴
- In Zeeland worden jaarlijks zo'n 10 tot 11 miljoen **overnachtingen** van binnen- en buitenlandse verblijfsgasten geregistreerd door het CBS. Het aantal niet-geregistreerde overnachtingen wordt geraamd op 8 miljoen en komt daar dus nog bij. Voor de regio West-Noord-Brabant lag het aantal overnachtingen in 2019 op 1,8 miljoen en op de Zuid-Hollandse eilanden op circa 3,9 miljoen (beide excl. niet-geregistreerde overnachtingen).

4 Bron: NBTC-NIPO Research, ContinuVrijeTijdsOnderzoek 2019

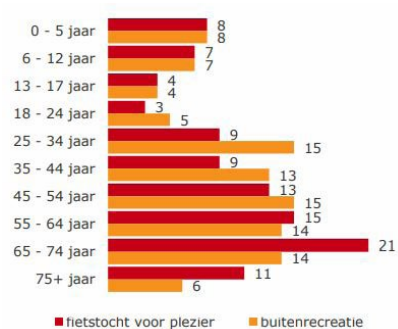
- 1 Wandeling voor plezier
- 2 Uit eten in horecagelegenheid
- 3 Winkelen in de binnenstad
- 4 Recreëren (zonnen, bbq, picknick etc.)
- 5 Fietstocht voor plezier
- 6 Fitness, cardio, spinning etc.
- 7 Op terras zitten
- 8 Wandelsport
- 9 Toertocht met de auto
- 10 Bar/café bezoeken

Figuur 3.2 Top 10 meest populaire vrijetijdsactiviteiten van Nederlanders buitenshuis⁵:
 Vet gedrukt = onderdeel van buitenrecreatie, cursief = 'buiten'-gerelateerd

Participatie naar leeftijd (%)

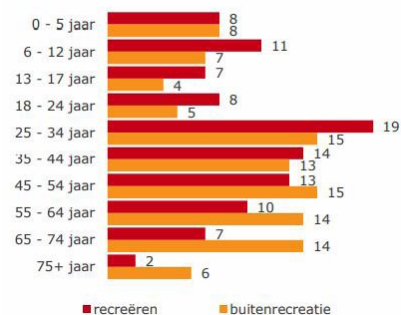

Participatie naar leeftijd (%)

Figuur 3.3 Participatie per type activiteit naar leeftijdsgroep⁵

Participatie naar leeftijd (%)

5 Bron: NBTC-NIPO Research, ContinuVrijeTijdsOnderzoek 2019

Recreatiemogelijkheden van natuur en landschap dragen bij aan welvaart in brede zin

Het Deltalandschap heeft een grote aantrekkingskracht voor bezoekers en biedt ook veel recreatiemogelijkheden voor eigen inwoners. Voorzieningen zoals fiets- en wandelpaden, routes, rust- en uitkijkpunten maken dit landschap toegankelijk en beleefbaar en zijn daarom een belangrijke basis voor toerisme en recreatie. Deze recreatiemogelijkheden zijn van groot belang voor de welvaart van de regio en het welzijn van inwoners.

- Recreatie en toerisme hebben als geheel een belangrijke **economische waarde** voor de Zuidwestelijke Delta:
  - In de Zuidwestelijke Delta hadden in 2021 zo'n 39.000 mensen een baan in de toeristisch-recreatieve sector. De sector is daarmee goed voor 6,4% van het totaal aantal banen in de regio⁶.
  - De totale directe uitgaven van toeristen en recreanten in de Zuidwestelijke Delta bedragen volgens een raming van HZ Kenniscentrum Kusttoerisme ruim 4,2 miljard euro. Dit is een conservatieve raming omdat veel overnachtingen in de regio niet geregistreerd worden, waardoor de bestedingen tijdens deze overnachtingen buiten beeld blijven.
- Welk deel hiervan is toe te rekenen aan toerisme en recreatie in natuur en landschap? De **totale economische waarde van natuur en landschap voor toerisme en recreatie** in Nederland is becijferd als onderdeel van de Natuurlijk Kapitaalrekeningen van CBS en Wageningen Universiteit⁷.
  - Volgens dit onderzoek bedroeg de monetaire waarde van natuurrecreatie en -toerisme in 2018 landelijk 12,9 miljard euro. De uitgaven aan natuurgerichte recreatie bedragen zo'n 9% van alle uitgaven aan recreatie in Nederland. De uitgaven aan natuurgericht toerisme bedragen 55% (binnenlands toerisme) tot 58% (inkomend toerisme) van alle uitgaven aan toerisme in Nederland.
  - Wanneer deze percentages worden toegepast op de eerder genoemde totale toeristisch-recreatieve bestedingen in de Zuidwestelijke Delta, dan zou de waarde van natuurgerichte recreatie en toerisme ruim € 750 miljoen bedragen. Het is echter aannemelijk dat de waarde in de Zuidwestelijke Delta in de werkelijkheid veel hoger is. Allereerst is het belang van natuur en landschap voor toerisme en recreatie in de Zuidwestelijke Delta hoger dan het landelijk gemiddelde. Zo wordt in

6 Bron: LISA, 2022

7 <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/22/economisch-belang-van-recreatie-in-de-natuur-neemt-toe>

Zeeland 70% van alle toeristische bestedingen toegerekend aan natuur en landschap. En daarnaast laat de raming van € 4,2 miljard de bestedingen tijdens niet-geregistreerde overnachtingen buiten beschouwing, waardoor de totale toeristisch-recreatieve uitgaven hoger zullen zijn.

- De *totale* economische waarde van natuur en landschap voor toerisme en recreatie in de Zuidwestelijke Delta bedraagt dus minimaal € 750 miljoen per jaar.
- De economische waarde gaat overigens niet alleen om werkgelegenheid, maar ook om een essentiële bijdrage aan het voorzieningenniveau in kleinere kernen en gebieden waar rekening moet worden gehouden met een bevolkingsdaling in de toekomst.
- Naast een economische waarde hebben toerisme en recreatie ook een belangrijke **maatschappelijke waarde**. Kijken we specifiek naar buiten-recreatie dan kun je denken aan het volgende.
  - Recreatievoorzieningen die goed aansluiten bij de behoeften van inwoners, dragen direct bij aan hun woongenot en zijn van invloed bij de keuze van een woonplaats.
  - Recreatie-activiteiten in een groene omgeving hebben een belangrijk positief effect op de fysieke en mentale gezondheid.
  - Een 'beweegvriendelijke omgeving', met onder meer sport-, spel- en recreatieve voorzieningen, groen en water en een goede wandel- en fietsinfrastructuur, daagt mensen uit om voldoende te bewegen.

“Plezier en ontspanning leiden tot een afname van stress en toerisme en recreatie bieden ruimte voor bezinning, actief bezig zijn, verbindingen met anderen (contact, gezelligheid, emotionele zekerheid, liefde, sociale gebondenheid en een wij-gevoel), tevredenheid over bestedingen en troost.”

(bron: Maatschappelijke waarde van toerisme en recreatie, CELTH, 2021)

Behoeftte aan buitenrecreatie neemt toe en vrijetijdsgedrag verandert

Sommige situaties en voorkeuren zijn van alle tijden, maar het vrijetijd domein wordt juist ook gekenmerkt door een hoge dynamiek en veranderingen die elkaar snel opvolgen. We noemen een aantal trends die belangrijk zijn voor de toekomstige vraag naar buitenrecreatie.

- Er is al een tijdje sprake van een **toenemende behoefte aan buitenrecreatie**. Volgens CBS en Wageningen Universiteit is de economische waarde van natuurrecreatie en -toerisme tussen 2013 en 2018 gestegen met 44%, waarbij zowel het aantal activiteiten als de uitgaven per activiteit toenamen. De verwachting is dat deze toename in de toekomst zal doorzetten. Oorzaken daarvan zijn:
  - Groeiende bevolking. Volgens het CBS zal Nederland in 2063 20 miljoen inwoners hebben. Naar verwachting zal het inwonertal in 2026 de 18 miljoen bereiken en in 2038 de 19 miljoen. Ook in de Zuidwestelijke Delta groeit de bevolking, alhoewel de groei kleiner is dan gemiddeld in Nederland.
  - Groeiend inkomend toerisme. In de visie 'Perspectief 2030 bestemming Nederland' voorspelt het Nederlands Bureau voor Toerisme & Congressen (NBTC) dat het aantal nationale en internationale verblijfstoeristen aan de Nederlandse kust tot 2030 met 56% toeneemt. De voorspelde groei wordt door de gevolgen van corona wellicht enigszins vertraagd, maar is nog steeds realistisch. Op sommige plaatsen in de Zuidwestelijke Delta wordt het steeds langer wordende hoogseizoen al als erg druk ervaren.
  - Toenemende aandacht voor een gezonde levensstijl en voldoende beweging en de behoefte aan individuele vormen hiervan.
  - Door corona mogelijk blijvend meer buitenrecreatie (herwaardering voor natuur en landschap), meer 'ommetjes' vanwege thuiswerken en een blijvend hogere populariteit van vakantie in eigen land.
- De jongere leeftijdsgroepen blijven in de bevolkingssamenstelling op landelijk niveau ongeveer even groot. In de Zuidwestelijke Delta (en dan met name in Zeeland) worden ze relatief gezien kleiner. Daarentegen neemt het aantal 65-plussers zowel landelijk als in de Zuidwestelijke Delta toe. Deze **vergrijzing** leidt tot een toenemende vraag naar bijvoorbeeld mogelijkheden voor fietsen, want dat doen ouderen graag.
- We zien **steeds meer verschillende vormen van vrijetijdsbesteding** binnen de buitenrecreatie. Bijvoorbeeld de opkomst van nieuwe (elektrische) vervoersmiddelen zoals de elektrische fiets, e-step en bakfiets. Door de

grotere actieradius kunnen langere afstanden worden afgelegd, wordt het drukker op de paden en zien we grotere snelheidsverschillen. Ook activiteiten als bootcampen, trailrunnen, treasure hunting en openwater zwemmen winnen aan populariteit. We zien dus steeds meer verschillende recreanten, met elk hun eigen behoeften.

- Doelgroepen zijn niet meer te vangen in termen als 'jongeren', 'ouderen' of 'gezinnen'. Er is een veelheid aan niches ontstaan en de **verwachtingen van de verschillende doelgroepen lopen steeds verder uiteen**. Iedereen is op zoek naar 'kwaliteit', maar wat daaronder wordt verstaan is voor iedereen anders. Zo wil de één graag back-to-basic en is de ander juist op zoek naar meer luxe en comfort.
- Andere belangrijke trends in het vrijetijd domein zijn onder meer: een groeiende behoefte aan beleving en betekenis, meer aandacht voor verduurzaming en de toenemende invloed van technologie.

Onderzoek ANWB Ledenpanel biedt nader inzicht in wensen en behoeften

Door Markteffect is met een online vragenlijst onderzoek gedaan naar wensen en mogelijkheden voor recreatie in de Zuidwestelijke Delta en de elementen van het ideale natuurgebied. Deze vragenlijst is voorgelegd aan het ANWB Ledenpanel en aanvullend zijn vanuit een consumentenpanel extra respondenten in de leeftijd van 18-35 jaar toegevoegd. Een kleine 2.500 respondenten uit heel Nederland hebben aan het onderzoek meegedaan, in de periode van 22 februari t/m 6 maart 2022. Zo'n 14% daarvan is inwoner van de Zuidwestelijke Delta. Hierna volgen enkele interessante inzichten uit dit onderzoek, waarbij ook inzicht wordt gegeven in de verschillen tussen leeftijdsgroepen.

MOGELIJKHEDEN VOOR RECREATIE IN DE ZUIDWESTELIJKE DELTA

- Een ruime meerderheid (60%) vindt dat er **voldoende mogelijkheden** zijn voor recreëren in de Zuidwestelijke Delta. Inwoners vinden vaker dat er voldoende mogelijkheden zijn dan bezoekers.
- De Zuidwestelijke Delta kan volgens respondenten vooral **aantrekkelijker** gemaakt worden door meer ruimte te creëren voor (ongerepte) natuur⁸ en

8 Hierbij moet opgemerkt worden dat 'ongerepte natuur' de enige antwoordoptie was die over natuur ging. Uit de open antwoorden blijkt dat sommige mensen juist ook natuur met voorzieningen waarderen.

door de bereikbaarheid met het OV en met de auto (parkeerplaatsen) te vergroten, voor zowel bewoners als bezoekers.

HET IDEALE NATUURGEBIED

- In het ideale natuurgebied van de Nederlander zijn bij voorkeur vooral bos, bloemen en planten, water en dieren aanwezig (zie figuur 3.4 en tabel 3.1). Vooral (ogenschijnlijk ongerepte) natuur en afwisseling of variatie in **landschapstypen** worden hoog gewaardeerd, zo blijkt uit de open antwoorden. Er zit weinig verschil in de voorkeuren voor landschapselementen tussen leeftijdsgroepen. Datzelfde geldt voor inwoners en bezoekers van de Zuidwestelijke Delta. Een opvallende uitkomst, want op basis van onderzoek naar landschapsvoorkeuren van Wageningen Universiteit zou verwacht kunnen worden dat inwoners van de Delta juist vaker landschapstypen zouden noemen die in hun eigen omgeving veel voorkomen (zoals zee en duinen)⁹.
- De meest genoemde **voorzieningen** waaraan behoefte is zijn (on)verharde wandelpaden, bankjes/picknicktafels, prullenbakken, fietspaden en parkeerplekken. Ook toiletten, uitkijktorens, horecagelegenheden en trekpontjes worden in meer dan 20% van de gevallen genoemd (zie tabel 3.2). Daarbij valt op dat de behoefte aan fietspaden toeneemt naarmate men ouder wordt, terwijl onder jongere leeftijdsgroepen (18-50 jaar) relatief vaak een speelbos of natuurspeeltuin wordt genoemd.
- Wandelen staat met stip op 1 in de **activiteiten** die men wil ondernemen in het ideale natuurgebied (92%), gevolgd door fietsen (61%) en fotograferen (45%). Daarnaast worden ook picknicken, vogelspotten en gebruik maken van de horeca regelmatig genoemd (zie tabel 3.3). Daarbij valt op dat ouderen vaker willen fietsen en jongeren vaker willen hardlopen en picknicken.
- Het ideale natuurgebied moet **bereikbaar** zijn met de fiets, auto, motor en te voet. De fiets staat bovenaan als gewenst vervoersmiddel. Jongeren geven aan vaker te voet willen gaan naar hun ideale natuurgebied.

---

9 Zie bijvoorbeeld Relatie Recreatie en Natuur, Fontein et al. 2009 (<https://edepot.wur.nl/14936>)

Figuur 3.4: elementen in het ideale natuurgebied en top 3 landschapselementen, recreatieve voorzieningen en activiteiten

Landschapskenmerken	%
Bossen	87%
Bloemen / planten	70%
Dieren	67%
Meer / plas	64%
Sloten en riviertjes	64%
Zandvlaktes	44%
Kust / duinen	34%
Weilanden	32%
Zee	25%
Anders, namelijk	6%
Geen specifieke landschapselementen	4%

Tabel 3.1. Landschapskenmerken die voorkomen in het ideale natuurgebied

Recreatieve voorzieningen	%
Onverharde wandelpaden	69%
Bankjes / picknicktafels	63%
Prullenbakken	61%
Fietspaden	52%
Verharde wandelpaden	49%
Parkeerplekken	48%
Toiletten	36%
Uitkijktoren	32%
Vogelkijkhutten	30%
Horecagelegenheden	28%
Trekpuntje om watertjes over te steken	24%
Speelbos / natuurspeeltuin	23%
Hardlooppaden	15%
Zwemplekken	12%
Oplaadplekken voor elektrische fiets/auto	11%
Ik zou helemaal geen voorzieningen willen, juist alleen de natuur zelf	8%
Mogelijkheid om te kamperen (zonder voorzieningen)	7%
Mogelijkheid om een accommodatie te huren om te overnachten	6%
Overnachtingsplekken	5%
Aangelegde speeltuin	3%
Anders, namelijk;	3%

Tabel 3.2. Recreative voorzieningen die voorkomen in het ideale natuurgebied

Activiteiten	%
Wandelen	92%
Fietsen	61%
Fotograferen	45%
Picknicken	32%
Vogel spotten	29%
Gebruik maken van horeca	25%
Hardlopen	14%
Mountainbiken	8%
Paardrijden	8%
Watersport	5%
Anders, namelijk	4%
Barbecueën	3%
Fitnessen op beschikbare apparatuur	3%
Racefietsen	3%
Geen interesse in activiteiten	2%

Tabel 3.3. Activiteiten die men wil ondernemen in het ideale natuurgebied

Jongeren hebben specifieke voorkeuren

Studenten van HZ University of Applied Sciences hebben bureauonderzoek uitgevoerd en 25 interviews met jongeren tussen de 18 en 35 jaar gehouden (zowel inwoners als bezoekers). Daarmee kan verder worden ingezoomd op de behoeften en voorkeuren van deze groep als het gaat om voorzieningen en activiteiten, in de natuurlijke omgeving, bij een bezoek aan de Zuidwestelijke Delta. Hieruit blijkt dat deze generatie veelal dezelfde voorkeuren heeft als het gaat om vrijetijdsgedrag¹⁰:

- De **activiteiten** die deze groep graag onderneemt in hun vrije tijd zijn wandelen, fietsen, watersport, steden verkennen en musea bezoeken.
- Actieve activiteiten worden graag ondernomen in een **natuurlijke omgeving**, namelijk zowel ongerepte als goed onderhouden natuur om in te recreëren.
- Deze groep hecht waarde aan **interactie** met de lokale bevolking.
- De belangrijkste **motieven** voor een bezoek aan de Zuidwestelijke Delta zijn persoonlijke ontwikkeling en zelfontplooiing en het verlichten van stress uit het dagelijks leven. Tijdens het bezoek wil men graag buiten zijn, nieuwe ervaringen opdoen of herinneringen maken.
- Er is onder deze groep behoefte aan **voorzieningen** voor het faciliteren van buitenactiviteiten zoals fietsverhuur en watertappunten.
- Ideeën voor **aanvullend recreatief aanbod** in de Zuidwestelijke Delta zijn bijvoorbeeld een autobioscoop, (kleinschalige) evenementen zoals wandelgroepen, filmavonden, muziekfestivals, eefstijnen en 30+ feesten.
- **Knelpunten** zijn er wat deze groep betreft op het gebied van infrastructuur (met name de beperkte bereikbaarheid met het openbaar vervoer en hoge parkeerkosten) en het seizoensgebonden oftewel weersafhankelijke karakter van het aanbod waardoor de regio in de winter minder aantrekkelijk is.

ONGEREPT EN GOED ONDERHOUDEN NATUUR: EEN TEGENSTELLING?

Als we spreken over natuur dan is het belangrijk om ons te realiseren dat er verschillende interpretaties zijn van wat natuur eigenlijk is. Biologen zullen neigen naar de definitie volgens de Van Dale, namelijk “alles op waarde wat niet door de mens is gemaakt”. Als we die definitie toepassen, dan hebben we in Nederland eigenlijk geen natuur, maar enkel

¹⁰ Hierbij is niet specifiek onderzocht in hoeverre de wensen en voorkeuren van jongeren zijn veranderd door corona.

cultuurlandschap met natuurwaarden. De 'natuur' in Nederland wordt immers keurig beheerd en onderhouden en er is bijna geen plek te vinden die niet door de mens is beïnvloed of aangepast. Voor recreanten is dit onderscheid minder van belang. Groen of water is voor hen al snel 'natuur', of het nu ongerept of (stiekem) goed onderhouden is. We interpreteren de resultaten van het onderzoek zo dat men over het algemeen graag het gevoel wil hebben in de ongerepte natuur te zijn, maar tegelijkertijd wel het comfort wil genieten van recreatieve routes en voorzieningen. Daarbij is wel van belang dat het type natuur waar men naar op zoek is, in belangrijke mate afhangt van persoonlijke voorkeuren. De toolkit natuurbeleving geeft inzicht in de voorkeuren van verschillende doelgroepen.

Reflectie van stakeholders: balans, DNA, beleving, betekenis en toegankelijkheid

Op 29 maart 2022 zijn de onderzoeksresultaten besproken met stakeholders uit de regio en verkend wat deze betekenen voor de Zuidwestelijke Delta. Uit de werksessie kwamen een aantal interessante denklijnen en aandachtspunten naar voren.

- In het algemeen moet het doel niet zijn om nog meer bezoekers naar de Zuidwestelijke Delta te trekken. Een **goede balans** tussen toeristische druk enerzijds en draagkracht van de omgeving en samenleving anderzijds moet altijd uitgangspunt zijn.
- Het **achterland van de delta kan veel beter benut worden** en kan een deel van de recreatieve druk van de kust opvangen. Aantrekkelijke en goed bereikbare natuurgebieden, adequate recreatieve voorzieningen en een beleefbaar landschap kunnen daaraan bijdragen.
- Dat het merendeel van de Nederlanders bij 'natuur' denkt aan bos, betekent niet dat we in de Zuidwestelijke Delta massaal bos moeten gaan aanplanten. Opgeroepen wordt om vooral **bij het eigen DNA te blijven**, het landschap van daaruit te versterken en daarmee ook het type toerist te trekken dat bij het gebied past. In het verlengde daarvan moet ook breder gecommuniceerd worden, zodat de 'deltanatuur' meer bekendheid krijgt.
- Er is meer aandacht nodig voor **natuurbeleving**, bijvoorbeeld door het landschap zo in te richten dat het een ongerepte natuurbeleving biedt, maar waar recreatie wel gefaciliteerd wordt door voorzieningen als bankjes en (natuurlijk vormgegeven) paden.

- Het meegaan in de dynamiek van de natuur kan een extra dimensie toevoegen aan de beleving en kan helpen om **natuur en recreatie meer hand in hand** te laten gaan. Denk aan het meebewegen met eb en vloed of een wisselpadensysteem om vogels te beschermen tijdens het broedseizoen. Daarnaast is het interessant om te kijken naar mogelijkheden om de 'schil' rondom kwetsbare natuurgebieden aantrekkelijk te maken voor recreatie. Door daar een interessante natuurbeleving te bieden, wordt de recreatieve druk op meer kwetsbare gebieden verkleind en de opvangcapaciteit vergroot.
- De Zuidwestelijke Delta kent veel **infrastructurele kunstwerken** zoals bruggen, sluizen en dammen. Dit zijn nu nog vaak onaantrekkelijke 'verstorende' elementen. Door er écht kunstwerken van te maken kunnen het aantrekkelijke objecten of zelfs iconen worden, die bijdragen aan de beleving.
- Er is nu veel aandacht voor natuur, maar ook cultuur is belangrijk. Het cultuurlandschap en ander **cultureel erfgoed** kunnen veel beter zichtbaar en beleefbaar worden gemaakt. Er zijn ook veel kansen om juist natuur, cultuur én recreatie te combineren.
- Een interessant idee is om meer de koppeling te leggen tussen verleden-heden-toekomst met behulp van **storytelling** en zo **lerende elementen** toe te voegen.
- Er is ook aandacht nodig voor bijzondere doelgroepen zoals mensen met een beperking, oftewel een brede **toegankelijkheid** van natuur en landschap en recreatiemogelijkheden voor iedereen.

Aanbevelingen: ‘gouden regels’ voor benutten van recreatieve meekoppelingen en bouwstenen voor versterken beleving

Buitenrecreatie is de nummer één vrijetijdsbesteding van Nederlanders. Wandelen staat met stip bovenaan, maar ook fietsen en recreëren staan in de top 5 van meest ondernomen vrijetijdsactiviteiten. De Zuidwestelijke Delta is zowel onder inwoners als bezoekers een bijzonder geliefd gebied voor buitenrecreatie. Inwoners, dagbezoekers en verblijfsgasten ondernemen naar schatting elk jaar grofweg 93 miljoen buitenrecreatie-activiteiten in de regio. De economische waarde van natuurgerichte recreatie en toerisme in de Zuidwestelijke Delta bedraagt minimaal 750 miljoen euro. De recreatiemogelijkheden die het deltalandschap biedt, zijn dan ook een belangrijke bron van welvaart voor de regio. Niet alleen vanwege de economische opbrengsten van recreatie en toerisme, maar ook omdat mogelijkheden voor recreatie in een groene omgeving bijdragen aan de gezondheid en het levensgeluk van eigen inwoners.

Het groeiende aantal inwoners en bezoekers en de toenemende aandacht voor een gezonde levensstijl zorgen de komende jaren voor een groeiende behoefte aan buitenrecreatie. Het aantal activiteiten en de uitgaven aan buitenrecreatie nemen al jaren toe en zullen in de toekomst alleen maar verder groeien. Bovendien zorgt de naar verwachting deels blijvende impact van corona voor een grotere behoefte aan recreatiemogelijkheden dichtbij huis. Om in de actuele en toekomstige behoefte aan buitenrecreatie te voorzien en de economische kansen die hiermee gepaard gaan te verzilveren, is het belangrijk om te investeren in goede en voldoende voorzieningen hiervoor. Voor deze voorzieningen is ruimte nodig. Ruimte die, door claims vanuit allerlei opgaven, steeds schaarser wordt. Dit vraagt om slimme oplossingen, waarbij recreatie wordt benut als meekoppelkans bij grote ingrepen in het landschap

zoals dijkversterking, infrastructurele projecten en natuurontwikkeling. Niet alleen aan de kust, maar zeker ook verder landinwaarts. Aantrekkelijke recreatiemogelijkheden in het achterland, kunnen namelijk bijdragen aan het 'lokaal' opvangen van de recreatiebehoefte van eigen inwoners en het verlichten van de recreatieve druk aan de kust. Daarbij is ook relevant dat jongeren relatief graag 'te voet' naar een natuurgebied gaan; daaruit blijkt dat nabijheid in de toekomst belangrijker wordt.

We roepen de regio op om recreatieve meekoppelkansen zoveel mogelijk te benutten en hier nadrukkelijker aandacht aan te besteden in ontwerpogaven. Hierna geven we negen concrete gouden regels die de regio hierbij kunnen helpen.

Negen gouden regels voor het benutten van recreatieve meekoppelkansen

1. MAAK EEN INTEGRAAL PLAN VOOR HET GEBIED ALS GEHEEL

- Kijk niet enkel naar mogelijkheden voor recreatieve voorzieningen op een specifieke plek, of enkel als de kans zich aandient, maar maak één integraal plan voor het gebied waar de landschappelijke ingrepen plaatsvinden. Dit helpt om de recreatieve waarde van het gebied als geheel zo groot mogelijk te maken en samenhang in de voorzieningen aan te brengen.
- Leg daarbij ook de link met de omgeving. Kijk in het geval van dijkversterking bijvoorbeeld niet alleen naar de dijk zelf, maar ook naar het gebied daaromheen. Welk aanbod is daar al? Hoe kun je daar op aansluiten? En welke voorzieningen of faciliteiten zijn er in de omgeving nog nodig?

VOORBEELD

Een goed voorbeeld van een project waarbij koppelkansen voor recreatie en toerisme goed worden benut is de versterking van de Markermeerdijken tussen Hoorn en Amsterdam. Hiervoor is een ontwerpvisie opgesteld waarin deelopgaven zoals landschap, cultuurhistorie en recreatie integraal zijn meegenomen. Gekoppeld aan de dijkversterking investeert de provincie in extra voorzieningen rond de dijk, zoals wandel- en fietspaden, stranden en ankerplaatsen. De Markermeerkust en het achterland krijgen hiermee een extra impuls en profiteren zo ook economisch van de kansen die een veilige dijk biedt. Samen met het hoogheemraadschap, gemeenten, recreatieschap, natuurorganisaties en ondernemers is bepaald welke projecten voor financiering in aanmerking komen. (foto: Stadsstrand Hoorn, Buro Sant en Co)

2. NEEM HET DNA VAN HET GEBIED ALS UITGANGSPUNT VOOR PLANVORMING EN UITVOERING

- De gemiddelde Nederlander ziet vooral graag 'bos' in zijn ideale natuurgebied. Dat landschapstype past echter niet bij de delta en hier moet de delta wat ons betreft dan ook niet op inzetten. Juist de specifieke kwaliteiten van het deltalandschap, maken het gebied zo bijzonder en toeristisch aantrekkelijk. Daarom is ons advies om vooral vast te houden aan het eigen DNA en van daaruit de unieke kwaliteiten van het gebied te versterken en beter beleefbaar te maken. Dit begint uiteraard bij het in beeld brengen van het DNA van de plek waar de landschappelijke ingrepen plaatsvinden.
- Communicatie over natuur is een belangrijk middel om het deltalandschap beter onder de aandacht te brengen, de gewenste boodschap te verspreiden en het gewenste type bezoeker aan te trekken. In Zeeland is al een samenwerking gestart rondom natuurbranding.

VOORBEELD

De versteviging van de Grebbedijk wordt gekoppeld aan herstel van het historische hoornwerk om zo de cultuurhistorie van het gebied beter zichtbaar en beleefbaar te maken. Een deel van het hoornwerk wordt toegankelijk en er wordt aangesloten bij bestaande wandelingen en routes. Het project is mede gefinancierd vanuit de Erfgoed Deal.
(foto: Programmabureau Erfgoed Deal)

3. ZORG VOOR EEN GOEDE TOEGANKELIJKHEID EN BEREIKBAARHEID EN PROMOOT DUURZAME MOBILITEIT

Een goed toegankelijk gebied is een belangrijke voorwaarde voor recreatief gebruik. Hiermee bedoelen we:

- Een goede bereikbaarheid van het gebied voor alle modaliteiten. Oftewel met de auto, met het openbaar vervoer, met de fiets en te voet. Daarbij horen in geval ook voldoende parkeervoorzieningen en oplaadpunten. Uit ons onderzoek is gebleken dat bereikbaarheid als één van de belangrijkste verbeterpunten wordt gezien en dat met name jongeren veel waarde hechten aan een goede bereikbaarheid met het OV. Hiermee kan ook duurzame mobiliteit worden gestimuleerd, net als met voorzieningen zoals fietsverhuur en elektrische bootjes;
- Een ander belangrijk element voor de bereikbaarheid en toegankelijkheid zijn routestructuren, zowel intern (in het gebied) als extern (verbinding met de omgeving). Denk daarbij niet alleen aan een goede aansluiting op het wandel- en fietsnetwerk, maar ook aan verschillende soorten paden met een verschillende mate van begaanbaarheid, interessante elementen zoals een trekpuntje of vlonderpad en routes van verschillende lengten eventueel gekoppeld aan een thema;
- Een goede toegankelijkheid betekent ook: toegankelijk voor iedereen. Zorg daarom dat recreatievoorzieningen óók geschikt zijn voor mensen met een beperking. Denk bijvoorbeeld aan rolstoelvriendelijke paden en steigers en verhuur van strandrolstoelen. Ook parkeergelegenheid voor deze doelgroep is van belang, eventueel in de vorm van een Kiss & Ride-strook voor halen en brengen.

VOORBEELD

Veel paden in de Biesbosch zijn onverhard. Biesboschcentrum Dordrecht verhuurt off-road rolstoelen, waarvoor een speciale rolstoelroute van 2,5 kilometer is opgezet. (foto: rolstoelvriendelijke brug, Toeractief)

4. INVESTEER IN INFORMATIEVOORZIENING, EDUCATIE EN STORYTELLING

Een belangrijke trend op het gebied van recreatie en toerisme is de toenemende behoefte aan betekenis. Ook zien we dat met name jongere bezoekers waarde hechten aan contact met de natuur en lokale bevolking. Er zijn volop kansen om mensen bij een gebied te betrekken en er op die manier betekenis aan te geven en het opdoen van waardevolle ervaringen te faciliteren. Het is waardevol voor zowel inwoners als bezoekers om ook inwoners actief te betrekken in gastheerschap en informatievoorziening. Informatievoorziening, educatie en storytelling vormen daarom idealiter een belangrijk onderdeel van een plan van aanpak voor recreatieve meekoppelkansen. Denk aan:

- Activiteiten en voorzieningen op het gebied van natuureducatie, zoals informatie over plant- en diersoorten, en het functioneren van het ecosysteem, vogelkijkhutten en excursies;
- Zichtbaar en beleefbaar maken van de cultuurhistorie en het vertellen van het verhaal ervan, bijvoorbeeld door herstel van oude landschapselementen, doorkijkjes naar hoe het vroeger was en excursies;
- Een bezoekerscentrum waar de natuur en cultuurhistorie van het gebied tot leven komen;
- Het leggen van een koppeling tussen verleden-heden-toekomst waarmee opgaven als klimaatverandering tastbaar worden en ook de jeugd betrokken wordt bij het verhaal van het gebied;
- Activiteiten met en door de lokale bevolking, zoals een fiets- of wandeltocht met een inwoner, het inspecteren van dijken met professionals of meegaan met een mosselvisser.

VOORBEELD

Langs de kust van Schouwen-Duiveland herinneren informatiepanelen aan de meer dan 15 verdrinken dorpen die hier ooit hebben gestaan. Op doorzichtige panelen is de contour van het dorp afgebeeld. Als je achter het bord gaat staan, zie je met een beetje verbeelding waar het dorp ooit heeft gestaan. De bijbehorende informatie vertelt het verhaal van deze bijzondere plekken. (foto: Allyourz)

5. KIJK BEHALVE NAAR FUNCTIONALITEIT, OOK NAAR BELEVINGSWAARDE

- Bij ingrepen in het landschap die nodig zijn voor het aanpakken van grote opgaven, gaat de aandacht uiteraard primair uit naar functionaliteit.
- Elementen als infrastructuur (wegen, spoor), infrastructurele kunstwerken (dijken, bruggen, dammen, sluizen, viaducten) en energievoorziening (zonnepanelen, windmolens) worden vaak als verstorend en onaantrekkelijk ervaren.
- Tegelijkertijd is de schoonheid van het deltalandschap een belangrijke kwaliteit die niet zo maar verloren mag gaan.
- We zien kansen om dit soort objecten visueel aantrekkelijker te maken zodat ze juist een bijdrage kunnen leveren aan de beleving en aantrekkelijkheid van het landschap.
- Denk aan een iconisch vormgegeven brug gecombineerd met een uitzichtpunt, een schildering op een viaduct die iets vertelt over de geschiedenis van het gebied, of een dijk of zonneveld beplant met wilde bloemen.
- Maak daarbij ook gebruik van de kans om het verhaal van de kunstwerken te vertellen en dit te koppelen aan het verleden en de toekomst.

VOORBEELD

In Lauwersoog zijn in het kader van de dijkversterking twee dijkbalkons en twee dijkstoelen aan het wandel- en fietsnetwerk gerealiseerd. Eenmaal boven hebben bezoekers zicht op het Unesco werelderfgoed De Wadden, het Lauwersmeer, de havens en op Lauwersoog zelf.
(foto: Kijk op het Noorden)

TIP: ONDERZOEK WAGENINGEN UR NAAR BELEVINGSWAARDE LANDSCHAP ALS INSPIRATIEBRON VOOR LANDSCHAPPELIJKE KANT ONTWERPOPGAVE

Door Wageningen UR is veel onderzoek gedaan naar landschapsvoorkeuren en de belevingswaarde van natuur en landschap. Dit onderzoek kan een bron van inspiratie zijn bij het inrichten van gebieden die mede bedoeld zijn voor recreatie. Een tweetal interessante conclusies is bijvoorbeeld dat over het algemeen landschapstypen waarin bossen een prominente plaats hebben, het meest worden gewaardeerd en dat een gebied over het algemeen aantrekkelijker wordt gevonden als het meer verschillende landschapstypen bevat. Het onderzoek is onder andere vertaald in een kaart die een modelmatige voorspelling geeft van de aantrekkelijkheid van een gebied. Daarnaast heeft Wageningen UR de tool e-SCAPE ontwikkeld, waarmee de aantrekkelijkheid van een landschap berekend kan worden. De tool kan onder andere worden ingezet om inzichtelijk te maken welke bestaande elementen het landschap al aantrekkelijk maken en welke elementen kunnen worden toegevoegd of vervangen om de aantrekkelijkheid verder te vergroten. De basis voor e-SCAPE is de website www.daarmoetikzijn.nl, waar inmiddels ruim 40.000 mensen hebben aangegeven hoe hun ideale landschap eruit ziet en welke waardering ze geven aan verschillende landschapstypen.

6. ONDERZOEK HOE NATUUR EN RECREATIE HAND IN HAND KUNNEN GAAN

Natuur en recreatie worden nog te vaak als tegengestelden beschouwd. Kijk juist hoe natuur en recreatie hand in hand kunnen gaan en elkaar waar mogelijk kunnen versterken. Dit wordt ook wel recreatie-inclusieve natuur of natuurinclusieve recreatie genoemd. Denk bijvoorbeeld aan:

- Het meegaan in de dynamiek van de natuur, zoals het meebewegen met eb en vloed of een wisselpadensysteem (vorm van zonering) om vogels te beschermen tijdens het broedseizoen;
- Het creëren van een 'schil' rondom kwetsbare natuurgebieden en die aantrekkelijk te maken voor recreatie. Door in deze schil een interessante natuurbeleving te bieden, wordt de recreatieve druk op meer kwetsbare gebieden verkleind en de opvangcapaciteit vergroot;
- Eventueel kunnen bijzondere excursies worden aangeboden die normaal niet toegankelijk zijn. Hiermee wordt een soort exclusiviteit gecreëerd, die kwetsbare plekken aantrekkelijk maakt, maar ook beperkt in

bezoekersaantallen. De opbrengsten uit de excursies kunnen worden ingezet voor natuurbeheer;

- Jongeren zijn steeds meer maatschappelijk betrokken en bepaalde doelgroepen zijn zeer geïnteresseerd in maatschappelijke activiteiten zoals meehelpen met onderhoud of opruimen van zwerfafval;
- Experimenteer met faciliteiten in de natuur die bijdragen aan de recreatieve beleving zonder dat ze schade aan de natuur veroorzaken. Wellicht zijn er zelfs faciliteiten die een bijdrage kunnen leveren aan natuurwaarden.

VOORBEELD

De Markerwadden zijn een goed voorbeeld van hoe natuur en recreatie hand in hand kunnen gaan. Zo komt de opbrengst van de energieneutrale en duurzaam ingerichte eilandhuisjes volledig ten goede aan herstel en behoud van de natuur. (foto: Dream the World)

7. BEPAAL WIE JE DOELGROEP IS EN STEM INRICHTING EN VOORZIENINGEN AF OP HUN WENSEN

- In onze onderzoeksresultaten zien we veel terugkomen dat men op zoek is naar 'ongerepte natuur' en een 'afwisseling van landschapstypen'. Het gaat echter te ver om te zeggen dat alle gebiedsontwikkelingen langs de kust daar op in zouden moeten zetten.
- Voorkeuren verschillen namelijk per doelgroep. Zo zien we dat jongeren graag recreëren (zonnen, luieren, barbecueën, picknicken), hardlopen en relatief meer waarde hechten aan bijvoorbeeld een natuurspeeltuin of speelbos. Oudere respondenten houden daarentegen vooral van fietsen en vinden een goede infrastructuur en voorzieningen langs routestructuren belangrijk.
- Tegelijkertijd zijn er ook weer onderlinge verschillen binnen deze leeftijdsgroepen. We zien dat sociaal-demografische kenmerken niet altijd de meest geschikte manier zijn om doelgroepen te definiëren. Een interessant hulpmiddel voor een alternatieve manier van doelgroepgericht werken, is de Leefstijlvinder. Die bestaat uit 7 leefstijlgroepen die elk andere recreatievoorkeuren hebben: de rustzoeker, verbindingszoeker, inzichtzoeker, plezierzoeker, harmoniezoeker, avontuurzoeker en stijlzoeker. Onlangs is een verdieping gemaakt van de voorkeuren van deze groepen op het gebied van natuurbeleving. Voor meer informatie zie bijlage 2.
- Ons advies is om – met het DNA van het gebied als basis – te bepalen voor welke doelgroep het gebied aantrekkelijk is, of voor welke doelgroep je het gebied aantrekkelijk wilt maken (welke gast wil ik trekken?). En om vervolgens te kijken wat de voorkeuren van deze doelgroep zijn en welke voorzieningen en activiteiten er bij hen passen. Dit vormt de basis voor de inrichting van het gebied.

VOORBEELD

Niet iedereen houdt van dezelfde soort paden. Waar harmonie- en rustzoekers bijvoorbeeld graag op verharde paden wandelen, houden avontuurzoekers juist van struinpaden. (foto: ANWB)

8. VERGROOT DE WAARDE DOOR RUIMTE TE BIEDEN AAN VERSCHILLENDE VORMEN VAN RECREATIE

- Bij de trends hebben we beschreven dat we steeds meer verschillende vormen van recreatief gebruik tegenkomen. En er komen er alleen maar meer bij. Iedere vorm eist een deel van de ruimte op en gaat gepaard met eigen voorkeuren voor bijvoorbeeld het type pad of voorzieningen.
- Kijk daarom of je slimme combinaties kunt maken van paden en andere voorzieningen die voor meerdere typen activiteiten of vervoersmiddelen kunnen worden gebruikt. Zo zorg je ervoor dat het gebied van meerwaarde is voor veel verschillende typen gebruikers en kun je in veel verschillende behoeften voorzien.
- Houd daarbij wel rekening met de veiligheid, door alleen die vormen van recreatief gebruik met elkaar te combineren die ook bij elkaar passen. Bijvoorbeeld als het gaat om de snelheid waarmee men zich voortbeweegt.

VOORBEELD

In Oostwold (Groningen) wordt een zonnewal gerealiseerd die recreatiemogelijkheden, geluidsreductie van de snelweg en energieproductie combineert en bovendien geheel opgaat in het landschap. Door het slimme ontwerpen biedt de wal ruimte aan een fietspad, wandelpad en ruiterspad. (foto: Zonnewal Oostwold)

9. RESERVEER AAN DE VOORKANT VOLDOENDE MIDDELEN

- Met grote landschapsingrepen is vaak veel geld gemoeid.
- Zorg ervoor dat recreatie niet het sluitstuk wordt, maar dat aan de voorkant al rekening wordt gehouden met budget voor het verkennen, uitwerken en realiseren van recreatieve meekoppelkansen.

INSPIRATIE: BOUWSTENEN VOOR VERSTERKEN RECREATIEVE BELEVING IN BEELD

Uit het onderzoek is een groot aantal voorbeelden naar voren gekomen van hoe je de recreatieve beleving van natuur en landschap in de praktijk kunt versterken. We willen deze voorbeelden graag meegeven als inspiratie voor het versterken van de beleving van het landschap en het toevoegen van recreatievoorzieningen bij fysieke ingrepen in het landschap. Deze inspiratie kan worden benut in de ontwerppoging voor een gebied.

(Thema)routes van verschillende lengte

Bankjes/picknicktafels

Verschillende soorten (natuurlijk vormgegeven) paden

Uitzichtpunt of toren

Toiletten

Prullenbakken gecombineerd met informatie over afval

Horeca

Trekpontje

Parkeerplekken voor auto en fiets incl. oplaadpunten (liefst gratis)

Watertappunt

Excursies en andere kleinschalige evenementen of activiteiten

Speelbos of natuurspeeltuin

Bezoekerscentrum

Fietsverhuur

Kleinschalige verblijfsrecreatie (natuurhuisje)

Plekken voor actieve boardsporten

Doorkijkborden

Informatiepunt

Zwemplekken

Visstekken

Bijlage 1: Deelnemers werksessie

Deelnemers werksessie

Bert van Halderen	Bondsraadslid ANWB
Bianca van de Laar	Programmasecretaris IBP Vitaal Platteland
Cees Jongejan	Senior Beleidsadviseur, Waterschap Hollandse Delta
Dennis Potter	Regiomanager Public Affairs Merk & Leden, ANWB
Diana Korteweg Maris	Projectmanager HZ Kenniscentrum Kusttoerisme
Edith van Dam	Senior Beleidsadviseur water, Provincie Zuid-Holland
Ester van de Wiel	Studio Ester van de Wiel, -zee- plaats -werk -land Het Nieuwe Delta Werken
Henk van der Drift	Heemraad, Waterschap Hollandse Delta
Idco Duijnhouwer	Onafhankelijk adviseur, kenniscommunity Oosterschelde
Inge Hoogerbrugge	Programmamanager IBP Vitaal Platteland Zuidwestelijke Delta
Iris Welvaarts	Onderzoeker ANWB Maatschappelijk
Janique Huijbregts	Regiomanager Public Affairs Merk & Leden, ANWB
Joost Adriaanse	Studio Joost Adriaanse, -zee- plaats -werk -land Het Nieuwe Delta Werken
Kees Slui	Gemeente Goeree Overflakkee
Paula Hanse	Beleidsmedewerker Economie, Gemeente Schouwen- Duiveland
Sophie Adriaanse	Projectmedewerker HZ Kenniscentrum Kusttoerisme
Sterre Wattel	Studente Tourism Management, HZ University of Applied Sciences
Walter Jonkers	Coördinator Aspiring UNESCO Geopark Schelde Delta

Bijlage 2: Leefstijlvinder

Vrijetijdsgedrag verklaard in leefstijlen

De leefstijlen voor recreatie & toerisme geven inzicht in de vrijetijdswensen- en behoeften van Nederlanders. Deze leefstijlen laten zien waar mensen in hun vrije tijd of op vakantie behoefte aan hebben. En wat de verschillen hierin zijn. Het ene 55+ koppel is het andere niet. De één wil namelijk rust en regelmaat, de ander juist drukte en sensatie. Leefstijlen gaan een stap verder dan de traditionele indeling van doelgroepen zoals oud, jong, gezinnen, koppels, veel te besteden, weinig te besteden enzovoort. Ze zijn een goed hulpmiddel om beter in te spelen op de gewenste beleving van verschillende doelgroepen.

Vier basis leefstijlen geven inzicht in drijfveren

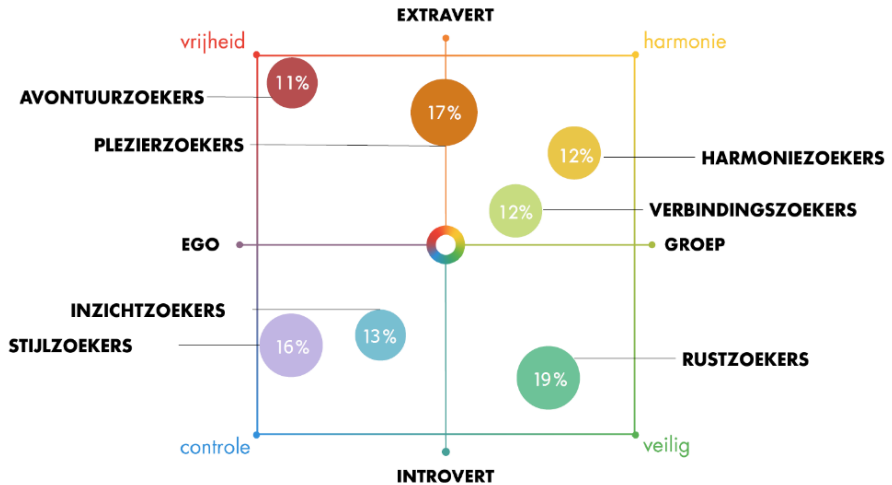
In de basis kent Nederland vier leefstijlen met ieder hun eigen manier van in het leven staan: creatief, harmonieus, controlerend en veilig. De leefstijlen baseren zich op het wetenschappelijke model BSR™. Dit model ontrafelt de drijfveren van mensen en wat te doen om mensen in beweging te krijgen. Van oorsprong is het model gericht op marketing (welke boodschap, welke tone of voice en via welk kanaal zijn de groepen te bereiken), maar het wordt steeds vaker ook gebruikt voor productontwikkeling (welk aanbod sluit aan op de leefstijlen).

De basisleefstijlen onderscheiden zich van elkaar aan de hand van twee gedragsverklarende dimensies. De horizontale as is de sociologische as en maakt onderscheid tussen mensen die gericht zijn op de groep of omgeving (familie, vrienden, enzovoort.) of juist op de eigen persoon (ego). De verticale psychologische as maakt onderscheid tussen mensen die gemakkelijk hun emoties tonen en contact maken (extravert) en mensen die emoties eerder onderdrukken en meer op zichzelf zijn (introvert). Door deze dimensies met elkaar te kruisen, ontstaan vier kwadranten. Door te kijken naar de mate waarin iemand op de groep of ego is gericht en de mate waarin mensen meer ingetogen of meer uitgelaten zijn, kunnen we groepen selecteren die kenmerkend zijn voor vrijetijdsbesteding. Figuur B1 geeft de zeven onderscheidende doelgroepen weer.

Figuur B1 Leefstijlgroepen

Elke groep heeft eigen voorkeuren, ook op het gebied van natuurbeleving

Elke groep heeft eigen voorkeuren op het gebied van bijvoorbeeld sfeer, activiteiten, accommodatie en communicatie. Door Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd, ZKA Leisure Consultants en Bureau Buhrs is in samenwerking met MarketResponse een toolkit natuurbeleving ontwikkeld. Hiervoor is onderzoek gedaan naar hoe de verschillende leefstijlgroepen natuur het liefst beleven. Tabel B1 schetst een beeld van een aantal verschillen tussen de doelgroepen. Voor meer informatie zie www.leefstijlvinder.nl en de [Toolkit natuurbeleving](#).

Tabel B1. Voorkeuren van leefstijlgroepen (bron: Toolkit natuurbeleving, 2021)

	Kenmerken ideale vakantie	Motief voor bezoek aan natuur	Voorbeelden van gewenste voorzieningen en activiteiten in de natuur
<p>Avontuur-zoeker</p> 	<p>Avontuur, uitdaging, kennis, inspiratie, nieuwe ervaringen, creatief bezig zijn, lokale leven ervaren</p> <p>Culturele activiteiten en kunst, stedentrip, natuurvakantie, rondtrekken, sportieve vakantie</p> <p>Trekken graag hun eigen plan, liever niet met grote groepen</p>	<p>Avonturen beleven en nieuwe plekken ontdekken</p> <p>Struinen en van gebaande paden afgaan</p> <p>Sporten zoals hardlopen</p> <p>Kennis opdoen over de natuur</p>	<p>Ongerepte natuur zonder voorzieningen</p> <p>Wildernis of oernatuur</p> <p>Onverharde en smalle paden</p> <p>Outdoor activiteiten, boomkroonpad, culturele en maatschappelijke activiteiten</p>
<p>Plezier-zoeker</p> 	<p>Op zoek naar plezier, gezelligheid, entertainment en avontuur (voor iedereen iets te beleven)</p> <p>Zon-, zee- en strandvakantie, feestvakantie, avontuurlijke vakantie</p> <p>Gaan graag met een groep en relatief vaak op vakantie</p>	<p>Niet alleen om te genieten van natuurschoon</p> <p>Tijd met vrienden en familie</p> <p>Voor de gezelligheid</p> <p>Avonturen beleven en nieuwe plekken ontdekken</p> <p>Reuring</p>	<p>Horeca</p> <p>Natuur met veel voorzieningen</p> <p>Mountainbiken</p> <p>Waterrecreatie met barbecue of picknick</p> <p>Korte wandeling of fietstoch</p> <p>Wandelen met een app</p>

	Kenmerken ideale vakantie	Motief voor bezoek aan natuur	Voorbeelden van gewenste voorzieningen en activiteiten in de natuur
<p>Harmoniezoeker</p> 	<p>Tijd voor het gezin: samen genieten, ontspannen en plezier maken</p> <p>Goede balans tussen dingen ondernemen en rustig aan doen</p> <p>Voor iedereen wat te doen, maar niet te duur</p> <p>Familie- of vriendenweekend</p>	<p>Er even helemaal tussenuit</p> <p>Frisse buitenlucht en het landschap</p> <p>Gezelligheid en tijd met vrienden / familie</p> <p>Niet erg als het wat drukker is</p>	<p>Nette en goed onderhouden natuur</p> <p>Verharde en brede paden</p> <p>Fietsen</p> <p>Korte wandeling</p> <p>Horeca, barbecue, picknick</p>
<p>Verbindingszoeker</p> 	<p>Ontspanning, genieten en gezelligheid, rust en stilte, tijd voor elkaar</p> <p>Het echte leven ervaren</p> <p>Vakanties in de natuur, rondtrekken</p> <p>Groepsreis</p>	<p>Echte natuurliefhebber</p> <p>Wordt afgeschrikt door drukte en activiteit</p> <p>Genieten van de natuur en frisse lucht</p> <p>Er even helemaal uit zijn</p> <p>Regio of streek verkennen</p> <p>Hobby uitoefenen</p>	<p>Goed toegankelijke oernatuur</p> <p>Weinig voorzieningen</p> <p>Onverharde smalle paden</p> <p>E-bike</p> <p>Vogels en wild spotten</p> <p>Rustige warrecreatie</p> <p>Natuurspeelbos</p> <p>Bezoekerscentrum, uitkijkpost</p>
<p>Rustzoeker</p> 	<p>Blijft graag thuis</p> <p>Tot rust komen</p> <p>Huiselijke, vertrouwde omgeving</p> <p>Geen gekkigheid: rondje fietsen, wandelen, tv kijken</p> <p>Rust en stilte</p>	<p>Rust, drukte vermijden</p> <p>Hoofd leegmaken</p> <p>In stilte van de natuur genieten</p> <p>Dichtbij huis op een bekende plek</p>	<p>Voorzieningen niet noodzakelijk</p> <p>Brede verharde paden</p> <p>Rustplaatsen, observatiehut</p>

	Kenmerken ideale vakantie	Motief voor bezoek aan natuur	Voorbeelden van gewenste voorzieningen en activiteiten in de natuur
<p>Inzichtzoeker</p> 	<p>Jezelf ontwikkelen, tijd bewust en nuttig besteden</p> <p>Rust en stilte</p> <p>Kunst en cultuur: museum, bezienswaardigheden, vakantie in de natuur</p> <p>Rondtrekken</p> <p>Doen waar je zelf zin hebt</p>	<p>Rust en ontspanning</p> <p>Hoofd leegmaken</p> <p>Drukke vermijden</p> <p>Genieten van ongerepte natuur en landschap</p> <p>Aan conditie en gezondheid werken</p> <p>Zingeving</p>	<p>Oernatuur zonder voorzieningen</p> <p>Onverharde smalle wandelpaden</p> <p>Vogels en wild spotten</p> <p>Bezoekerscentrum, observatiehut, uitkijkpost, natuurlezing</p> <p>Maatschappelijke activiteiten</p>
<p>Stijlzoeker</p> 	<p>Tijd optimaal besteden aan sporten, feesten, jezelf uitdagen, je laten verwennen maar ook uitrusten</p> <p>Exclusiviteit, luxe en comfort</p> <p>Geprikkeld worden</p> <p>Zon- en strandvakantie, stedentrip, luxe resort, rondtrekken, all-inclusive</p>	<p>Actief bezig zijn</p> <p>Sporten</p> <p>Gezelligheid</p>	<p>Lange afstanden en meerdaagse fiets- en wandeltochten</p> <p>Mountainbiken, hardlopen</p> <p>Horeca, barbecue</p> <p>Waterrecreatie</p> <p>Goed georganiseerde activiteiten</p> <p>Waterspeelplaats, klimbos</p>

Bijlage 3: Literatuuronderzoek

Bijlage 4: Ledenonderzoek ANWB

Bijlage 5: Samenvatting interviews 18-35 jarigen

Bijlage 6: Onderzoeksrapport interviews 18-35 jarigen deel 1

Bijlage 7: Onderzoeksrapport interviews 18-35 jarigen deel 2

